

CIS Charter, stood up against formation of executive structures of CIS and did not become a part of the military aspect of CIS - Collective Security Treaty Organization, agreed to economic cooperation with reservations. It allowed Ukraine to concentrate more on bilateral economic relations with post-soviet countries and to follow the pace of European law and economic integration with the European Union. Instead, Ukrainian state focused its activity in the CIS format only on economic cooperation with post-soviet republics and on the preservation of the existing since the period of Soviet Union and necessary for Ukraine intergovernmental cooperation. After Russian military invasion of Ukraine and violation by Russian Federation of territorial integrity of the country in 2014 CIS did not condemn Russia's aggression and the procedure of Ukraine leaving CIS started. This process is accompanied by long-term legal procedures for denunciation of agreements signed by Ukraine in the CIS format.

Key words: The Commonwealth of independent countries, the collapse of USSR, international organization, Ukraine as a part of CIS, law aspects of leaving CIS.

Присташ Л.Т.

РИЗЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР 1921 Р. І ПИТАННЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

Українська держава пройшла довгий шлях до власної державності, який супроводжувався і перемогами, і поразками. Сьогодні відновлення незалежності України та її розбудова мають ґрунтуватись на об'єктивно-науковому переосмисленні минулого української держави, історії державотворчого процесу та тих етапів, які супроводжували національне державотворення в Україні.

18 березня 2022 року ми відзначали черговий рубіж в історії української державності - 101-у річницю підписання Ризького мирного договору, який став завершальним етапом визвольних змагань українського народу 1917-1921 рр. за створення незалежної держави. Укладений в Ризі мир 1921 року між представниками урядів УРСР, РСФРР, з одного боку, та уряду Польщі, - з другого, докорінно змінив спроби встановлення української державності.

Отже, 18 березня 1921 р. у Ризі між Москвою і Варшавою був підписаний союзний договір, який передбачав радянські поступки в бік Польщі, аналогічні до умов Варшавського договору [1, с. 358]. Ризький договір 1921 року ще більше загострив політичну ситуацію: знищив авторитет уряду УНР та зупинив розвиток парламентської діяльності. В умовах польської сторони, які

довів Симон Петлюра до Президії Ради Республіки та прем'єр-міністра, передбачалось згортання діяльності Ради Республіки, скликання її за потребою Ради Міністрів, припинення існування Державного Центру УНР у Тарнові [2, с. 295]. Робота урядових структур набувала конспіративного характеру, а Раді Республіки на території Польщі не встановлювались гарантії офіційної діяльності [3, с. 31-32].

Після підписання Ризького мирного договору керівництво центру УНР вимушене було скорочувати кількісний склад урядових інституцій, ліквідувати другорядні міністерства, а також проводити реорганізацію державних структур, надаючи їм характер громадських організацій, з метою конспірації. До прикладу, військове представництво УНР було реформовано у військово-ліквідаційну комісію, на базі уряду УНР створено Український Центральний комітет, який очолив Микола Ковальський.

Замість того, щоб об'єднувати українську політичну еліту Рада стала місцем її політичних зіткнень. У результаті на початку її залишили представники українських соціалдемократів, пізніше - соціалісти-федералісти. У вересні 1921 р. Рада Республіки завершила своє існування. Головною причиною було те, що вона не знаходила підтримки Симона Петлюри.

За умовами Ризького миру у межах Польщі залишилося 162 тис. кв. км українських земель, населення яких складало понад 11 мільйонів осіб [4, с. 49]. Укладений договір 1921 року і у Москві, і у Варшаві трактували неоднозначно. 14 - 15 квітня 1921 р. під час ратифікації договору у польському сеймі, представники практично всіх політичних сил Польщі визнали його компромісний характер, наголошуючи, що війна була лише певним уривком у віковій боротьбі між Росією і Польщею. Негативним у договорі сейм вважав два основні фактори: 1) поразка федераціоналістської концепції Юзефа Пілсудського; 2) залишення поза межами Польщі 2 млн. поляків.

Відповідно до Ризького договору між СРСР і Польщею лінія кордону впливала на відносини між двома державами до початку Другої світової війни. Польща анексувала Східну Галичину, яка раніше належала Австро-Угорщині, а також інші етнографіч-

ні українські землі зі складу колишньої Російської імперії. Приєднані до складу Польської держави Східна Галичина, Західна Волинь, райони Полісся утворили новий географічний район - Західну Україну. До Польщі також увійшла частина Білорусії, площею 108 тис. кв. км та населенням 3 млн. осіб [5, с. 143].

Кордон за Ризьким договором розділив не лише землі, але й український та польський народи. Спроби порозуміння не дали жодного результату. Поразка ЗУНР, безумовна капітуляція, до якої її змусила Польща, слугували втратою діалогу між галицькими українцями. Польські історики підкреслюють: поразка української державності змусила майже п'ятимільйонну українську націю жити всупереч власному бажанню в польській державі. Уряд II Речі Посполитої також не зумів вирішити українське питання [6, с. 212].

Ризький мирний договір не може розцінюватись однозначно, оскільки він містив односторонні положення та зобов'язання стосовно України (не встановлював рівність сторін, а протекторат над Україною). За Ризьким договором західні землі України переходили до складу Польщі, встановлювався новий кордон, що руйнувало історичні та етнографічні основи цілісності і соборності українського народу, його національні інтереси.

Ризький мир розколов і українські політичні сили та викликав зневіру. Частина політичних діячів українських національно-визвольних змагань перейшла на антипетлюрівські позиції. Інша продовжувала співпрацю з Польщею, але вважала її лише тимчасовим тактичним засобом, оскільки не бачила іншого виходу із ситуації. Як зазначають українські історики, науковці даної теми: Польща, відверто зрадила свого союзника - УНР, уклавши з ворогом сепаратний мир [7, с. 25 - 26]. Тим більше, Ризький мир не забезпечив Польщі повної безпеки і спокою. Відновлений Радянський Союз, як безпосередній наслідок Ризького миру, згодом сприятиме трагічним для Польщі подіям 1939 р. Підтримка армією УНР Польщі у польсько-радянській війні не закарбувалась у польській суспільній свідомості. А перемоги польських військ, здобувалися «під батоном» Юзефа Пілсудського, як він зазначав [8, с. 44].

Саме договір 1921 року завершив формування території польської держави. У Польщі не існувало необхідних умов для подальшого розвитку та існування. Віддаленість від свого природного кордону на Одері зумовила те, що вона була охоплена німцями з боку Західної Пруссії, Західного Помор'я і Сілезії. З Німеччиною Польща мала найбільшу лінію кордону - 1912 км, з СРСР лише 1412 км, повітряна лінія від Варшави до Східної Пруссії становила 100 км [9, с. 186].

Ризький мирний договір мав антиукраїнську спрямованість та був вигідний здебільшого Польщі та Росії, повного анулювання відносин владних структур УНР і Польщі не відбулося, адже зацікавлені у відносинах були обидві сторони.

Українські національно-демократичні сили, не зважаючи на рух спротиву польському шовінізму, і далі розглядали союз з Польщею серед передумов відновлення незалежності України. Водночас демократичні кола Польщі усвідомлювали загрозу більшовиків та вбачали Україну як буфер спротиву російській експансії. Саме тому політичні, військові, культурні контакти колишніх союзників підтримувались, хоча і наштовхувалися на позицію нового фігуранта зовнішньої політики - промосковської УСРР зі столицею в Харкові.

У 1919-1920 рр. питання державно-правового статусу Східної Галичини було однією із невирішених проблем цілої Європи. Відповідно до міжнародних договорів Східна Галичина не входила в етнічні й політичні кордони Польської держави, вона стала лише тимчасовим окупантом цього краю.

Дипломатична дискусія навколо проблеми Східної Галичини на Ризькій конференції (1920 - 1921 рр.) відбувалася між урядами ЗУНР, радянської Росії і Польщі. На початку 1921 р. уряд ЗУНР, після визнання Лігою націй тимчасової польської окупації Східної Галичини, активізував свою дипломатичну діяльність на міжнародній арені, з вимогою щодо справедливого врегулювання державно-правового становища Східної Галичини. Політичний провід Східної Галичини переконував Найвищу Раду у своїй спроможності протистояти радянській Росії та стати захисником частини Європи перед втручанням більшовиків. У ноті пропону-

валосся звільнити Східну Галичину від польської окупації, визнати її незалежність та суверенітет [10, с. 503].

Відповідно до умов договору Східна Галичина, Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь і Західне Полісся опинилися на заході від лінії кордону, Східна Волинь - на сході. Договір визначав, що всі особи, які на 1 серпня 1914 р. були підданими Російської імперії, могли отримати російське або українське громадянство [11, с. 625]. Тобто, по-перше, в договорі не враховувалося існування української державності після 1914 р., а, по-друге, східно-галицьке населення не могло отримати українське громадянство, оскільки Східна Галичина не входила до складу Російської імперії. Заяву на вибір громадянства потрібно було подати протягом одного року, а особи, які не визначилися з громадянством, мали підпорядковуватися законам, які були чинні на території держави, де вони проживали [11, с. 626].

Під окупацією Польщі залишалася незначна, населена українцями територія, проте питання про необхідність надання її територіальної автономії не розглядалось, оскільки за попередніми домовленостями, східно-галицька проблема у Ризькому мирі не піднімалася.

Польська влада сприяла конфіскації більшості майна православної церкви в Східній Галичині, яке було передано польським костелам і польським колоністам, а самі церкви або передавалися іншим релігійним громадам, або просто нищилися.

Ризький мир не вирішив питання державно-правового статусу Східної Галичини, територія якої залишилася на захід від проведеної в договорі лінії кордону. Однак варто відмітити, що на Ризькій конференції Польщі не давали санкції на анексію Східної Галичини, яка надалі залишалася об'єктом міжнародної політики. Позиція громадськості Східної Галичини та уряду ЗУНР з приводу підписання Ризького мирного договору була неоднаковою: населення Галичини виступало проти ризьких угод, за якими українські землі розчленовувалися. У статтях Ризького договору щодо міжнародного становища Східної Галичини зазначалось, що лінія кордону залишає на польському боці такі корінні українські землі, як Лемківщину, Бойківщину і Перемищину в Галичині [12, с. 118].

В українській пресі Ризький договір розцінювали як фактичну відмову радянської Росії від Східної Галичини, яка й надалі залишалась під окупацією поляків. На підписання Ризького мирного договору уряд ЗУНР відгукнувся нотою до Ради Послів від 26 березня 1921 р., в якій йшлося, що представники ЗУНР не брали участі в мирних переговорах і тому вважають умови договору для Східної Галичини недійсними та безпідставними [13, с. 92].

В ухваленій з приводу прийняття Ризького миру резолюції Центрального комітету Української націонал-демократичної партії зазначалося, що польське керівництво у Східній Галичині на основі мандату Найвищої Ради Антанти має характер окупаційної влади й зобов'язане поважати права українців. У резолюції також зазначалось, що радянсько-польський договір не може вважатися обов'язковим для Східної Галичини, а українське населення краю готове вести переговори з польською меншістю лише за умови, що польські війська будуть виведені за його межі.

Позиція уряду ЗУНР щодо Ризького мирного договору полягала у намаганнях перешкодити польському урядові представити цей договір як дозвіл на приєднання Східної Галичини до складу Другої Речі Посполитої. Східно-галицький політичний провід стверджував, що у Ризькому мирі проблема Східної Галичини залишилася невирішеною. Уряд ЗУНР використовував Ризький мир для активізації розгляду східно-галицького питання на міжнародній арені. Крім того, політичне керівництво ЗУНР посилялось на заяву уряду РСФРР на Ризькій конференції про визнання самостійності Східної Галичини як додаткове підтвердження права східно-галицького населення на державне самовизначення. У зверненні керівництва ЗУНР до Ради Ліги націй від 2 квітня 1921 р. уряд ЗУНР наголошував, що на Ризькій мирній конференції радянські делегати визнали незалежність Східної Галичини, а встановлення кордону по р. Збруч ще не означає її передачу.

На засіданні другої сесії ВУЦВК, яка розпочала роботу 17 квітня 1921 р., розгорнулася дискусія навколо питання ратифікації мирного договору. Проти його ратифікації виступили представники лівої течії в Українській партії соціалістів-революціонерів, фракція незалежних в Українській демократичній партії, Укра-

їнська комуністична партія, а також частина членів ВУЦВК, яку очолював М. Іванов. Вони вважали ганебним вторгнення Польщі на територію Галичини, оскільки сотні тисяч жителів Волинської губернії, п'ять її найкращих повітів, повністю залишаються під владою польських жандармів. Особливо резонансним був виступ І. Калюжного, який назвав Ризький договір таким, що порушив права націй на самовизначення, що призведе до жорстокого поневолення [14, с. 46].

Після підписання Ризького мирного договору східно-галицька проблема все ще залишалась об'єктом зовнішньополітичних концепцій радянською керівництва. Радянська преса публікувала інформацію, що Росія і надалі дотримується засад революції, яка буде розвиватись і стане зразком для поширення революційного руху в Польщі [15, с. 71].

Укладення Ризькою миру посилювало суперечності між політичними осередками УНР. У Всеукраїнській Національній Раді протиріччя виникли ще напередодні підписання Ризького миру у зв'язку із переговорами деяких членів президії та виконавчого комітету Ради з представниками Польщі і Франції. У березні О. Греків, Я. Макаренко, О. Андрієвський виступили з декларацією, в якій підтвердили чинність Варшавського договору щодо Східної Галичини, наслідком прийняття якої став вихід 19 квітня 1921 р. галицьких і буковинських делегатів зі складу Всеукраїнської Національної Ради. Після цього вона припинила своє існування.

Умови Ризького мирного договору і в Польщі отримали неоднозначну оцінку, проте представники усіх польських політичних партій вважали, що підписаний договір є позитивним фактором для входження Східної Галичини до складу Польщі.

На думку польського уряду, Ризький мир забезпечував йому визнання анексії Східної Галичини, і йому залишилося тільки отримати формальне підтвердження цього факту Найвищою Радою Антанти.

Ризький мир засвідчив про перемогу Польщі та курсу на національну асиміляцію українців і білорусів. Таким чином, Ризький мирний договір не врегулював питання державно-правового статусу Східної Галичини, територія якої залишилася на захід від

визначеної договором лінії кордону. Українське населення за умовами миру отримувало право на вільний розвиток мови, культури і виконання релігійних обрядів. Однак це було значно меншим здобутком порівняно з прагненням східно-галицького населення до незалежності і самостійності, яке не було виконане урядом Польщі.

Позиція уряду ЗУНР і східно-галицької громадськості щодо Ризького миру була неоднаковою. З одного боку, галицьке населення виступило проти ризьких угод, оскільки зафіксована в них лінія кордону розчленувала українські землі. З іншого боку, східно-галицька проблема не обговорювалася на Ризькій конференції, тому уряд ЗУНР протестував проти спроб польської влади представити Ризький договір як санкцію на окупацію Східної Галичини Польщею.

Долю Галичини було остаточно вирішено Радою послів держав Антанти. На засіданні в Парижі 14 березня 1923 р. вони передали Галичину під «опіку» Польщі на 25 років із умовою надання автономії. Ця умова чітко визначена у прийнятому на Раді послів «Статуті Галичини». Варто визнати, що на рішення Антанти, прийняті у березні 1923 р., вплинув і факт чотирирічного перебування Західної України у складі Польщі й Варшавська угода 1920 р. УНР з Польщею, і особливо Ризький мирний договір, підписаний від імені українського народу керівниками УСРР. Ризький мирний договір став завершальним етапом існування незалежності Української держави, за яку боровся народ у 1917-1920 рр.

Неоднозначною була оцінка Ризького договору і в радянській Україні. Українська громадськість і деякі політичні сили розцінили його умови як зраду інтересів галицького населення, що потрапило під окупаційну владу Польщі. Проте в радянських політичних колах все ж переважало ставлення до Ризького миру як тимчасового явища, з огляду на поширення найближчим часом світової революції.

1. Верстюк В. Ризький мирний договір 1921 р. і завершення боротьби за Українську Народну Республіку / В. Верстюк // *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років*. - К. : Інститут історії України НАН України, 2011. - Вип. 6. - С. 337-366.

2. *Малюта О. Органи влади ЗУНР ТА УНР в екзилі у 20-40-і рр. XX ст. : боротьба за національну державність як форму організації повсякденного життя української еміграції / О. Малюта URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/77651/19-Maliuta.pdf?sequence=1>*
3. *Фещенко-Чопівський І. 220 днів Ради Республіки -Передпарламенту УНР на еміграції в Тарнові / І. Фещенко-Чопівський. - Львів; Республіка Комі; Дубно : Б. в., 2002.- 69 с.*
4. *Боєчко В., Ганджа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива і сучасний стан. - Київ, 1994.*
5. *Компан О. С. і Санцевич А. В. История Белорусской ССР, т.1, Д. Минск, 1961. / Компан О.С. і Санцевич А.В. // Український історичний журнал. - 1963. - № 2. - С. 142-144.*
6. *Стемпень С. Поляки й українці в II Речі Посполитій: спроба діалогу // Україна - Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. - Київ, В-во: Либідь, 1993.*
7. *Кедрин І. Паралелі в історії України / І. Кедрин. - Нью-Йорк : Червона Калина, 1991. - 136 с. URL: <https://lib.if.ua/exhib/1320158244.html>*
8. *Гетьманчук М. П. Ризький договір і четвертий розподіл Польщі в 1939 р. / М. П. Гетьманчук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». - 2002. - № 451 : Держава та армія. - С. 42-51.*
9. *Гіза А. Утворення західних кордонів Польщі в 1918-1922 роках // Перша світова війна і слов'янські народи: Матер. Міжнарод. наук. конф. 14-15 травня 1998 р. - Київ, 1998.-С. 186-192.*
10. *Західно-Українська народна республіка 1918-1923. Документи і матеріали. У 5 т. - Том 2 / Керівник, відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківська обласна державна адміністрація; Прикарпатський університет ім. В. Стефаника; Державний архів Івано-Франківської області. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. - 712 с.*
11. *Бетлій О.В. Українське питання в міжнародних відносинах Центральної Європи 1919-1923 рр.: Автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. історичних наук. Київ, 2003. 16 с.; Віднянський С.В., Калінчик В. В. Українсько-польські відносини 1917-1926 рр.: сучасна історіографія проблеми // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Луцьк, 2007. С. 44-51.*
12. *Склярєнко Д. Україна і Ризька мирна конференція (1920-1921 рр.): дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Денис Склярєнко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 1999. - 173 с.*

13. Галицька-Дідух Т. *Ризький мирний договір 1921 р. і Східна Галичина / Тамара Галицька-Дідух // Галичина. - 2002. - № 8. - С. 87-94.*
14. Гетьманчук М. *Українське питання в радянсько-польських відносинах (1920 - 1939 рр.). - Львів, НУ «Львівська політехніка». - 1998. - С. 86*
15. Сливка Ю. *Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення / Юрій Сливка. - Київ: Наукова думка, 1973. - 256 с.*

Присташ Л.Т. Ризький мирний договір 1921 р. і державно-правовий статус Східної Галичини.

У науковій статті йдеться про Ризький мирний договір 1921 р., як заключний етап боротьби українського народу за створення незалежної держави в період 1917-1921 рр.

В основу остаточного варіанта Ризького мирного договору були покладені договір про прелімінарні умови миру й перемир'я від 12 жовтня 1920 р. та положення, напрацьовані територіальною, фінансово-економічною й іншими комісіями.

З укладенням Ризького мирного договору 1921 року завершилася доба УНР, боротьба за яку тривала майже 4 роки. Польща визнала УСРР. Договір визначив межі кордону між УСРР і Польщею, значна частина якого проходила по р. Збруч.

Ключові слова: анексія, російська експансія, інституції, праввідносини.

Prystash L.T.. The Riga Peace Treaty of 1921 and the issues of Eastern Galicia

The scientific article deals with the Riga Peace Treaty of 1921, as the final stage of the struggle of the Ukrainian people for the creation of an independent state in the period 1917-1921.

The final version of the Riga Peace Treaty was based on the Treaty of Preliminary Terms of Peace and Armistice of October 12, 1920, and the provisions developed by the Territorial, Financial, Economic and Other Commissions.

According to the Treaty of Riga between the USSR and Poland, the border line affected relations between the two countries before the Second World War. Eastern Galicia, Western Volhynia, and the districts of Polissya, which were part of the Polish state, formed a new geographical region, Western Ukraine. Poland also included a part of Belarus, with an area of 108 thousand square meters. km and a population of 3 million people.

The main aspect of the division of territories was that Poland renounced the lands of the ancient Commonwealth, located east of the border established in Riga, and the RSFSR and USSR from claims to territories west of the border. Poland, as a result of the recognition of the puppet USSR and the parallel refusal to recognize the UPR as its only ally in the Polish-Bolshevik war, actually refused to implement the program of the federal state.

The terms of the Riga Peace Treaty of 1921 were largely implemented in the context of legal relations between Poland and the USSR, which included the USSR

from December 1922 to July 1923. Participation in the implementation of the terms of the Riga Peace Treaty in terms of return and restoration of cultural values became the first international experience of Ukraine of this scale in this field. Ukraine suffered significant losses of cultural values, which were transferred to Poland by the Soviet government, and only thanks to Ukrainian scientists and cultural figures managed to partially defend Ukraine's interests and important library, archival and museum funds claimed by Poland remained in Ukrainian institutions.

The Riga Peace Treaty of 1921 was annulled by the Soviet government in September 1939, following the collapse of the Polish state. Western Ukraine and Western Belarus became part of the USSR and merged with Soviet Ukraine and Soviet Belarus.

Key words: annexation, russian expansion, institutions, legal relations.

Козич І.В.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ЄС В СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні умови розвитку української державності, проблеми глобалізації суспільства потребують ефективних заходів протидії злочинності з врахуванням всієї системи кримінально-правових, кримінологічних та політологічних знань, зокрема і щодо протидії з таким діянням. Особливої уваги, в контексті євроінтеграції України, займає вивчення кримінально-правової політики Європейського Союзу (далі - ЄС), адже на шляху до вступу в ЄС наша держава повинна пройти нелегкий шлях адаптації законодавства ЄС до вітчизняних реалій.

Виходячи зі змісту ст. 83 Договору про функціонування ЄС [1] Європейський Парламент і Рада можуть за допомогою директив, ухвалених відповідно до звичайної законодавчої процедури, встановити мінімальні правила щодо визначення кримінальних правопорушень і санкцій у сферах особливо серйозних злочинів (particularly serious crime) із транскордонним виміром, що є результатом характеру чи наслідків таких правопорушень або з особливої необхідності боротьби з ними на загальних засадах.

Ці сфери злочинності: тероризм, торгівля людьми та сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконний обіг наркотиків, незаконний обіг зброї, відмивання грошей, корупція, підробка